

VAN LANDMETER TOT RENTENIER

De rechterlijke en notariële archieven bevatten ongekend veel gegevens over de materiële omstandigheden, waarin onze voorouders leefden. Bij allerlei gelegenheden werden met name onroerende goederen door de schepenen op hun waarde geschat. Nog belangrijker zijn de inventarissen van alle onroerende en roerende goederen, die werden opgemaakt na de dood van een erfflater en die noodzakelijk waren om tot een eerlijke verdeling van de erfenis te kunnen komen. In zeer veel gevallen worden alle huishoudelijke voorwerpen een voor een opgesomd. Ook de samenstelling van bibliotheken en kunstcollecties kan op deze wijze worden gereconstrueerd en dit zegt weer iets over de geestelijke interessesfeer van de meer ontwikkelde Noord-Brabanders uit de 17de en 18de eeuw.

Bij boedelinventarissen wordt op één bepaald moment het bezit van een persoon opgesomd en naar waarde geschat. Een vergelijking van een aantal opeenvolgende inventarissen kan ons iets leren over de aangroei of de achteruitgang van het familiebezit. Als voorbeeld diene de vermaarde Buxtelse landmeter Hendrik Verhees (1744-1813), wiens schetsenboek met Brabantse dorpskerken onlangs in facsimileuitgave is verschenen. Hendrik was de oudste zoon van Hendrik Verhees en Maria van der Sleyden, die (resp. op 30 juli en op 2 december 1802) kort na elkaar overleden. Hendrik jr. had zich toen al laten kennen niet alleen als landmeter, ⁴⁾ tekenaar en ontwerper van een kanaal van 's-Hertogenbosch dwars door oostelijk Noord-Brabant naar Maastricht of Luik, maar ook als een patriot (in de jaren '80 van de 18de eeuw) en als een actief politicus in de tijd van de Bataafse Republiek (1795-1806). Hij had zitting in de verschillende volksvertegenwoordigingen, die onder de snel opeenvolgende staatsregelingen van die tijd hebben bestaan en be-toonde zich hier een voorvechter van de belangen van de Rooms-Katholieke bevolking en van het gewest Bataafs-Brabant.

In het testament van zijn ouders van 18 december 1797 was hij benoemd tot een van de 3 executeurs-testamentair ¹⁾. Na hun overlijden werd op 24 januari 1803 een boedelinventaris opgemaakt ten behoeve van de 9 erfgenamen, allen kinderen of kleinkinderen van H. Verhees sr. Deze inventaris bleek zich nog in een verzegelde staat in het archief te bevinden. ²⁾ Het onroerende bezit omvat een huis in Boxtel, waarin de ouders van Hendrik jr. hadden gewoond en dat in 1744 en 1748 was aangekocht, een huis in het Kerkstraatje eveneens te Boxtel en een huis op het Hoogeind te Helmond. Het grondbezit bestaat uit 29 merendeels zeer kleine percelen, die voor het grootste deel gelegen zijn onder Boxtel en voor de rest onder Liempde en Helmond. De omvang van dit grondbezit moet minimaal 88¹/₂ loopzaad (= 14,5 ha) bedragen hebben. Tot deze minimum schatting kunnen we slechts komen, omdat van een aantal percelen de oppervlakte niet wordt opgegeven. Opvallend is, dat verreweg het grootste gedeelte hiervan is aangekocht na ca. 1775, waarschijnlijk een uiting van de toenemende rijkdom van de familie Verhees. Maria van der Sleyden liet voor een nominale waarde van f 12.100,- na aan schuldbekentnissen en binnen- en buitenlandse staatsleningen. De werkelijke waarde van deze papieren is overigens veel lager geweest, aangezien staatsleningen in die tijd vaak koersen hadden van 30% tot 60% van de nominale waarde. De schuldbrieven staan ten laste van het corpus van Boxtel en een 7-tal particulieren. Voorts noteerden wij

nog obligaties van f 1000,- op de „Kroon van Zweden”, van f 3000,- op de „Kroon van Spanje” en van f 2000,- op het „Russisch Keizerrijk”.

Volgens een toevoeging aan het testament van 22 april 1802 zouden het ouderlijk huis te Boxtel en alle zich daarin bevindende roerende goederen toekomen aan Hendrik Verhees jr., die daarvoor f 2200,- aan zijn mede-erfgenamen zou moeten betalen. Onder deze roerende goederen bevonden zich goud, zilver, tin, porcelein, boeken, drank en „gesaagde houtwerken en alles al wat tot het timmer- en molengereet behoert”. Het is niet geheel duidelijk, wat hieronder verstaan wordt, maar wellicht moeten we het zo interpreteren, dat vader Verhees het beroep van timmerman en/of molenmaker uitgeoefend heeft. Het valt te betreuren, dat de roerende goederen niet nader gespecificeerd worden. Tien jaar later na de dood van H. Verhees jr. op 23 april 1813 wordt voor de erfgenamen een nieuwe boedelinventaris opgemaakt. De nalatenschap van de man, die sedert 1810 het ambt van vrederechter (een voorloper van de huidige kantonrechter) had bekleed, wordt voor wat betreft de onroerende goederen alleen al getaxeerd op het bedrag van f 46.800³⁾. In totaal 92 posten omvatten huizen, gronden, schuldbekentenissen en binnen- en buitenlandse effecten. Opvallend is het zeer grote aandeel, dat de effecten daarin innemen. De onroerende goederen zijn goed voor f 8020,-, de Hollandse staatsleningen voor f 13.152,- en de buitenlandse staatsleningen voor f 16.042,-. Onder de laatste bevinden zich deze maal naast de Spaanse, Zweedse en Russische stukken ook Franse en Weense obligaties. De roerende goederen – men denke eens aan het goud en zilver en de juwelen – zijn hier nog niet eens bij inbegrepen. In 10 jaar tijds moet het vermogen van H. Verhees zeer sterk zijn aangegroeid. De politiek had hem kennelijk geen windeieren gelegd. Overigens maakten de 19 erfgenamen, gegroepeerd in 8 „staken” door hun grote aantal de spoeling wel een stuk dunner. De door hen uitgeoefende beroepen laten zien, dat zij op één uitzondering na (Arnoldus Verhees, die rentenier was) maatschappelijk gezien op een minder hoog niveau hebben gestaan dan de overleden vrederechter. Naast deze renteniers waren er onder hen 5 landbouwers, 2 herbergiers, 2 looiers, 1 looiersgezel, 1 timmerman, 1 schoenmaker, 1 „arbeider”, 1 wever, 1 naaister, 1 persoon zonder beroep.

2-4-1976

drs. A.C.M. KAPPELHOF

1) Rijksarchief in Noord-Brabant, Oud Rechterlijk Archief St. Michiels-Gestel, no. 102 f 330v.

2) Rijksarchief in Noord-Brabant, Oud Rechterlijk Archief Boxtel, no. 232 ongenummerd.

3) Rijksarchief in Noord-Brabant, Archief Rechtbank 1e Aanleg te 's-Hertogenbosch, no. 164-12.

4) Aan de lijst van door Hendrik Verhees jr. vervaardigde kaarten, gepubliceerd in Bossche Bijdragen XVI (1938-1939) dienen nog minstens 2 vroege werken te worden toegevoegd, te weten een kaart van de tienden onder Vught, Cromvoirt en Deuteren en een kaart van de Oude en de Nieuwe Tiend gelegen in de parochie van Vught-St. Petrus. Beide kaarten zijn in 1772-1773 vervaardigd i.v.m. geschillen over deze tienden. De eerstgenoemde kaart is verdwenen, de tweede berust thans in het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage.

Zie ook: A.R.M. Mommers. Brabant van generaliteitsland tot gewest, deel II, Nijmegen 1953.